

A PIETÀ-SZOBOR ÉS MICHELANGELO LELKE.

MICHELANGELOT nemcsak páratlan technikája különbözteti meg a művészetek történetében. Ennél is sajátosabb és mélyebb a gondolati hatás, egy szüntelen gondolatkisugárzás, amely századok óta nem vesztett erejéből. Láthatatlan rádióhullámaiban egy metafizikai világ hívása jelentkezik, a márványon keresztül kapcsolatot keres életünkkel és szívünkkel.

Akik Michelangelo műveivel szemben állottunk, tanui vagyunk, hogy ez valóság és nemcsak a szobor témájától független, hanem bevégzettségétől is. Egyik Pietà-ja márvány rom, alig megkezdve egy római palota emeletén, másik éjjel-nappal a Szent Péter-templom ragyogásában, a világhír fényében. Ám az előbbi éppen olyan megrázó elnémultságában, mint emez feltáruult szépségében. És a többi Pietà is, az is, amely testet sem ölthetett, csak átsuhanó akarat volt a mester lelkén. Mivé lett volna a művészi paroxizmus lázában, amely a mesternél utolsó percéig a határtalanság egyre magasodó tetőpontja felé ívelt! Ki merne nemleges feleletet adni, ha a megüjlő erő szemtanuja volt?

A Pietà témájától egész életében nem tud szabadulni. Egyiket festményben dolgozza ki, ugyanezt utóbb márványban is kifaragja. A londoni National Gallery Pietà-ja és a firenzei dóm tribunájának befejezetlenségében is remek márványa egytestvérek. Amaz a renaissance-festmények lendületében, emez a halottabb kő anyagában. Formai megoldásai egyre újak és egyéniék, messze esnek a hagyománytól vagy Bellini édeskésen finom elképzelésétől. Csakhamar túlhalad a kontraszt merészségén is, amely pedig az élet és halál vonalának kölcsönhatásával a kifejezésben, de a technikában is új eszközt teremt meg.

A National Gallery Pietà-ja új problémájával hökkent meg. A halál szelíd vízszintese helyett váratlanul a függélyesben komponálja meg a halotti látományt. Az asszonyok cipelik a holttestet a keresztfáról való levétel után le a hegyen. Árnyaik között világít a ruhátlan test, a pallor mortis. Állóhelyzetbe segítették, mint aki járni készül és bizonytalan imbolygásba merevedett. Van benne valami a médiumok borzalmából, akit az asszonyok szuggerálnak és ő engedelmeskedik egy megdöböntő anatómiai lebegésben.

Mi nehezebb ebben a művészi kigondolásban? A festőé, az asszonyok problémája, vagy a halotté? Amazok hite-e, vagy a jézusi álmofoszlány, mely az első gyermeklépés dalával most a halottba visszatér. És mennyi üzenet a gondolat árnyain: «nincs halál, csak aludni fogsz». És nyomban ennek sötét antiphonája: «gy mentek el, de át tudtok-e lépni a vak bizonytalanságon?» A nagypéntekbe új távlatok sűrűsödtek: a teremtés drámája, a halottak menete, ahogyan egy messzi Világ-hegyről szüntelen omlik alá és a siratók egyre cipelik halottaikat, télben és mikor májusi erdő dalol. A végzet együtt az egyház mithoszával, a gyermek örök elvesztésének jézusi problémája, a világgkérdés a női szív vérző vánkosán.

Michelangelo lelki mélységét csak ezzel a bogozó elemzéssel világíthatjuk meg. Ugyanazzal, amellyel ő, a vésője, a márvány szellemébe hatol, a kő szellemét kereste és sziklapólyáiból életre bontotta. A márvány mélyén találjuk meg a befejezetlenség titkát, a gondolat visszaütő erejét, amely mintha a művészt önmagától döbbsentette volna meg. Mert jaj a látóknak : ez a Szibilla-kompozíciók rejtelme.

Michelangelo sírjától megyünk, zajló szívvel a Via Ricasolin az akadémiai gyűjtemény felé. A palota lépcsőjén még csilingel az utcai élet, a flórenci nyár. Ott állunk az ő birodalmában, a hűvös teremben, csendfüggönyök mögött, mik valahonnan egyszerre lehullottak és most ő fogad, egy félig megmunkált márvány látományában. Bemélyedve a kőbe, mint gondolatának vetülete, egy reménytelen óráján életének : Szent Máté félbenhagyott szobra. Még csak a felső lábszár egy darabja szabadult elő a kőből, de már egy láthatatlan Kereszt súlya nehezedik rá. Az arc — megdöbbsentünk tőle — rém, a lét és nemlét határán, mint aki visszariad valamitől, amit a földi világban megpillantott. Homloka felett mély márványtakaró, mint a múmiák halotti kendője, a száj körül a mosoly dermedt állati vonása. Mit akar? Miért nem kiált, miért vonaglik? Mitől rémült meg? s Máté ez, vagy Michelangelo?

Ki tudna felelni. Élet és művészet kusza, bonyolódottan kötött lánc, ifjú kezdet és vénült vég egymáshoz kapcsolódnak e láncban. Élet és halál, Szent Máté szeme és a Szibillák pillantása. A teremben különösen hallgatnak a mester márványai. Egy élő, fájó hegyvidék, egy bánat-Carrara és az ablakon át Firenze háztengere olyan ebben a pillanatban, mint egy csendes, nagyon régi festmény. Ez a félig kész kő a mester lelkét mintha a saját mélyen benyomuló pecsétjének egyével hitelezne meg.

Nincs könnyebb, mint eltévedni és elkábulni Michelangelo márványerdejében és nincs könnyebb, mint eligazodni benne, ezt a paradoxont útmutatóul kellene odaírni a Szent Péter-templom Pietà-jának talapzatára. Önarckép az, telve a művész életfoszlányaival, ifjúkorral és álommal, emlékekkel, tragédiás harcok után csendes hazatéréssel. Amilyen egy Petőfi-siralom, vagy a IX. Szimfónia.

Elmélyedve felejtjük el, hogy órákat töltünk állóhelyben a szobor előtt, nem ügyelve a Róma-járók forgatagára, amely jő-megy mögöttünk szüntelen. Néha csak magam voltam a befalazott jubileumi kapu mögött a kápolnai csendben. Meg ő. Ilyenkor a szobor élt, beleszólt a magányba a csend baritonja, mint acélvésők és kalapács csendülése. Nőtt és fogyott a szobor, mint valami jelenés. Lett belőle szikla, hogy megmutassa egykori formáját a hegyben. Lett belőle mértani háromszög, sisakos tömb, hegyéből halkan kibomlott Mária fejkendője és aláomlott mint felséges drapéria a vállról, hogy függőnyt formáljon a gyermekroncsnak, akit ölében tart, puha fészket az átdöfött szívnek, az elomlott tagoknak, mik jégcsapok módjára csengve hullanak alá a padozatra. És mikor az anya a teher tartásától már alig piheg hátrahajló erőlködéssel, jő a mester. Az anatómia bűvésze, hogy könnyűvé tegye a rettenetes terhet. Jó a vonalak titkaival, könnyedségével, amik a súlyt pehelykönnyűvé teszik és az elesett gravitációt a lebegések könnyed játékává. Elválasztja a hullát az anyatérd vánkosától, megmutatja a függőleges és vízszintes együttes csodájában a görög művészetnek és a kereszténységnek művészi kibékülését egy halksójú renaissanceban. S mikor elkábít a látományok terhe, Mária, mint az édesanyának emléke hajol le kőtrónusáról és ölébe nyugtatja fejedet. Küld ki a fénybe, az aranyló áldott napfénybe : «menj, fáradt vagy gyermekem».

Renaissance és idő, geometria és egyensúly, álom és gondolat tovaszállt. A Pietà hallgatott, nézte hullagyermekeit. Michelangelo eltűnt a mélyben, titkaival, gesztusaival és komor vállaival. Künn delet ver az Apostolok-órája. Visszanézel a kápolnára. Olyan, mint egy árnyékba süllyedt márvány arckép, amelyen világít a fény és árny örök játéka. A másik arckép is ilyen a Palazzo dei Conservatorin, a Capitoliumi múzeumban, Michelangelo arcképe négyszáz esztendő messzi határán. A motívum ugyanaz: egy a lélek. A ruha is gyász színű, bársony, rajta különös ráncok, türemlések, mint furcsa szív. Az arc sápadt, zúzott, tisztán formálja a masszív követ. Hidegen, keserűn dereng elő a két kérdő szem, benne a lélek egy sírkő-szót ismétel a falon: «miért, miért». Ugyanazt, mint márványleánya, a Pietà a Szent Péter-templom jobboldali hajójában, lebegve a gondolat csendes bánat-vizén.

A florenci dóm Pietà-járól akkor ezt írtam esti naplómba:

Michel Angelo a Pietà-kban legmélyebben keresztény. Egész művészi módszerének megváltozására volt miattuk szüksége és nem volt kicsiny ez az áldozat. El kellett felejtene a lehetetlent: önmagát, a firenzei kertek Medici-eszményeit és a pogány szilaj testszépségeket fel kellett cserélnie Santa Sabina alázatos aszkéta vonalaival. Búcsúzni kellett a renaissance-Krisztusoktól és le kellett szállani az atléta testű Krisztusnak az Utolsó ítélet vásznáról, az asszír izmok röpkedéseinek elfonnyadni és meghalni az Übermensch izomembereknek.

A Pietà új világ, az Isten országa, ahol a mindanható férfierő lárvává esik össze. Nincs drámaibb ennél a Krisztus-elesésnél. A test palotájának szörnyű zuhanási pillanatát ragadja meg a művész képzelete: a csontok zegzugosan zörögnek az omlásban, mintha Sámson rázza az oszlopokat. Alig lehet kibírni a hullának ezt a brutálisan természetes elesését. És a keresztény eszme teljes erővel kerekedik felül a két asszony szerepében mint fenntartó erő és életaktívum. Az új ecce homo: a szív.

A férfi pogány gondolat kora búcsúzik a vállalt negatívumban, a szenvedésben. Michel Angelo a szobron megrendítő erővel búcsúztatja el a ledölt kolosszust. Az előtérbe kihangsúlyozza a holttest aláeső karját, teste egész súlyával bukik anyjának arcára, mint végső vánkösára. És a másik oldalon az álom, az ifjú nő. Eljött. A holt karok egyike neki jut és mintha búcsúzna tőle, messziről szelíd nagy ívvel öleli át. Távolról, alig érintve. Igy akarta Michelangelo.

Mennyi gondolat: mennyi szépség, mennyi hit! Mennyi vallomás és elhallgatás. A Pietà-ban valóban egy világ omlik össze.

(A szobron van még egy személy. Mikor először pillantottam rá, a márványtömb felesleges csúcsát kerestem benne, amelybe a mester egy Anonymus-fejet formált. Mégis úgylátszik, a művész nagy szerepet akart benne. Úgy hat, mint egy nagy rendező. Talán Michelangelo, talán a Halál.)

Egy augusztusi vasárnap délután római ismerősöm figyelmeztetett a Péter-templomból kijövet: — Tudja-e, hogy a Pietà-n Mária úgy néz alá a holttestre, mint a mélységre a szép sötét hegyek?

Mint a mélységre távol szép hegyek. Mintha nyugtalanító rejtélyt oldott volna meg. És könnyedén táruáltak ki további új síkok, melyek a csodálatos műalkotást izzó gyorsasággal villanják körül. A Pietà kárpítja mögött a művész misztikus rejtelmeket helyezett el, amik századról-századokra intuitív erőket jelentenek. Vajjon mire gondolt, mikor a rémes hullaravaltal faragta? Mit akart mondani, amikor ezeket a borzalmakat darabokban hordta haza a boncoló-

padok és hullapincék vörös lámpafényéből? Gondolt-e arra, hogy művészetével a gonoszt nem riasztotta el és nem exkommunikálta, inkább a szépség honába emelte és halleluják virágaival virágozta be? Mire gondolt, mikor a hulla boldog lamentációit hallgatta?

— Én nem a ravatal vagyok, én a bölcső vagyok, felettem az Égi Virág, az én anyám szép dala zeng.

— Az én anyám megbocsát néktek, mert visszaadtátok fiát, akit siratva hívott. Az én anyám megbocsát, mert visszaadtátok az ő mosolyát.

— Én nem vagyok a megzúzott térd és az aláhulló jégcsap. A szomorúfűz vagyok az ő ölén, aki nőttem az ő szomorúságának rétjén.

— Az én gyilkosaim íme az én jóltevőim, mert elvezették az én didergésemet az ő arcához, melynek napja, most már melenget engem.

— És senki el nem szakaszthat engem tőle, mert én halott ujjammal íme az ő ruhájának szegélyét tartom. És ez a holt ujj lett az én erősségem.

Ez a szobor a lírikus Michelangelo lírája, az alig 24 éves művész közvetlen dala. A márványban vésőjét ez a líra transzponálta. A szoborszerkezet kettőségében ez küzd a mintázás zord, új technikájával és szelíd szépségek vonalaiba simítja át, tragikumérzékét egy gazdag érzelmi koszorúval fonja körül. A renaissance realitása megigézve fekszik az alásugárzó hit lábánál és feltekint arcára. A tört mellkas sokat emlegetett szobrászati hatása — ez a szinte élő testdarab — több a művészi tökélynél. Mögötte messzire mutató gondolat dolgozott. A bordák emelkedő márványdagályán fény lebeg: felfelé tör, némán engedelmeskedik annak, ami felette virraszt, egy isteni holdvonzat törvényének. A bölcső és Mária, a gyermek és anyja. Az ifjú lírai hév a későbbi Pietà-mintán elhalványodik, a művész kihűlő életkorával és elkomorodott életszemléletével. De a lényeg: a centrális elrendezésbe rejtett gondolat, a nők érzelmi koszorújával a szobormű két oldalán: mindvégig megmarad.

A Pietà minden drámai feszültsége ellenére, elsősorban a lírával dolgozik idegeinken. És ez a líra több egyéni líránál: a teremtés akkordját zengeti meg benne a művész nagy kézfogása. A dallam egy az élet dallamával, egy a pogányság dallamával, egy az eltiport fűszál, egy az elrohant ravatal dallamával. Vigaszul a fényt jelölte meg a mulandóságra ítélt embernek, ezt dobja a latrok árkába temetteknek: őket is várja túl az édesanya.

Ez a legemberibb, legmélyebb, legösszefogóbb gondolat a Pietà-ban Michel-Angelo nagy szívének márványszimboluma. Méltán érte el a legfelségesebb dísz: hogy ez a nagy emberi jelkép a Szent Szív templomában, a Szent Péter-templom örökkévalóságában lebeg.

Mészáros Sándor.